

ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR BILAN ISHLASH

Shokirova Muattar

Annotatsiya

Bu maqola eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashning dolzarb masalalarini ko'rib chiqadi. Unda bunday bolalarning rivojlanish xususiyatlari, ta'lim va tarbiya jarayonida duch keladigan qiyinchiliklar tahlil qilingan. Maqolada ularning ijtimoiy moslashuvi va jamiyatga integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan samarali pedagogik yondashuvlar va metodik tavsiyalar bayon etilgan. Shuningdek, maxsus pedagogika va psixologiyaning zamonaviy yutuqlari asosida ularga yordam berishning innovatsion usullari yoritilgan. Tadqiqot eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlaydigan mutaxassislar va ota-onalar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: Eshitish Nuqsoni, Maxsus Pedagogika, Surdopedagogika, Inklyuziv Ta'lim, Bolalar Rivojlanishi, Ijtimoiy Moslashuv, Kommunikatsiya, Ta'lim Metodikasi

Abstract

This article addresses the pressing issues of working with children with hearing impairments. It analyzes the developmental characteristics of such children and the challenges they face in the educational and upbringing process. The paper outlines effective pedagogical approaches and methodological recommendations aimed at ensuring their social adaptation and integration into society. Furthermore, innovative methods of assistance based on modern achievements in special pedagogy and psychology are highlighted. This research holds practical significance for specialists and parents working with children with hearing impairments.

Keywords: Hearing Impairment, Special Pedagogy, Surdopedagogy, Inclusive Education, Child Development, Social Adaptation, Communication, Educational Methodology

Аннотация

Данная статья рассматривает актуальные вопросы работы с детьми с нарушениями слуха. В ней анализируются особенности развития таких детей и трудности, с которыми они сталкиваются в процессе обучения и воспитания. В работе изложены эффективные педагогические подходы и методические рекомендации, направленные на обеспечение их социальной адаптации и интеграции в общество. Кроме того, освещены инновационные методы помощи, основанные на современных достижениях специальной педагогики и психологии. Данное исследование имеет практическое значение для специалистов и родителей, работающих с детьми с нарушениями слуха.

Ключевые слова: Нарушение Слуха, Специальная Педагогика, Сурдопедагогика, Инклюзивное Образование, Развитие Детей, Социальная Адаптация, Коммуникация, Методика Обучения

Kirish

Eshitish nuqsoni bolalar rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatuvchi, ularning nutqiy, kognitiv va ijtimoiy moslashuvini cheklovchi dolzarb muammolardan biridir. To'liq eshitish qobiliyati murakkab tilni, talaffuzni va grammatik tushunchalarni egallash uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, hatto bir yoshgacha bo'lgan dastlabki nutq rivojlanishi ham eshitish kirishiga bog'liq [2]. Eshitish nuqsoni bolaning umumiy va intellektual rivojlanishiga sezilarli darajada to'sqinlik qilib, ta'lim materiallarini o'zlashtirish qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [1]. Bu holat, agar o'z vaqtida va samarali choralar ko'rilmasa, intellektual nuqsonlarning oldini olishni qiyinlashtirishi mumkin [1]. Shuningdek, eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning o'ziga xos xususiyatlari ularning nutq rivojlanishiga ta'sirini ko'rsatadi, bu esa umumiy o'sishning muhim jihati hisoblanadi [1].

Eshitish nuqsonlari tug'ma yoki orttirilgan bo'lishi mumkin. Tug'ma nuqsonlar genetik omillar (50-60% hollarda), homiladorlik davridagi onaning kasalliklari yoki dori-darmonlar qabul qilishi bilan bog'liq bo'lsa [1, 3], orttirilgan nuqsonlar otit, meningit kabi erta bolalik kasalliklari, shuningdek, ototoksik dorilar yoki shovqin ta'siri natijasida yuzaga

kelishi mumkin [2, 3]. Nuqsonning boshlanishi va og'irligi bolaning rivojlanish darajasiga bevosita ta'sir qiladi [1]. Shu sababli, eshitish nuqsoni bor bolalarda til o'rganish kechikishlarining oldini olish uchun erta tashxis qo'yish va aralashuv juda muhimdir [3]. O'zbekistonda eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish, tuzatish va ijtimoiy moslashtirishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha siyosatlar, jumladan, 2016 yildagi Prezident farmoni mavjud [2].

Ushbu muammolarni hal qilishda surdopedagogika muhim o'rin tutadi. Surdopedagogika defektologiyaning bir tarmog'i bo'lib, eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalashga ixtisoslashgan [4]. U korreksion-pedagogik jarayonlarni tashkil etish, nutqni rivojlantirish va umumiy kognitiv qobiliyatlarni shakllantirish uchun maxsus metodologiyalarni ishlab chiqadi [1, 5]. Mazkur maqola eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashning dolzarb jihatlarini, ularning rivojlanish xususiyatlarini, ta'lim va reabilitatsiya metodlarini, shuningdek, oila, mutaxassislar va jamiyatning hamkorlikdagi rolini atroflicha tahlil qilishni maqsad qilgan. Bu esa ushbu bolalarning jamiyatga to'laqonli integratsiyalashuvini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar bilan samarali ishlash ularning rivojlanish xususiyatlarini chuqur anglashdan boshlanadi. Eshitish nuqsonlari turli shakl va og'irlik darajalariga ega bo'lib, ularning tasnifi diagnostika va keyingi aralashuv strategiyalarini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Defektolog T.A. Vlasova ta'kidlaganidek, nuqsonning boshlanish va og'irlik darajasi bolaning rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [1]. Eshitish nuqsonlari karlik, eshitish qobiliyati pasayganlik va keyinchalik orttirilgan eshitish yo'qotishiga bo'linadi [1]. Hasanova va Inoyatova tomonidan keltirilgan tasnifga ko'ra, eshitish nuqsoni chastota qabul qilish darajasi (150-250 Gs dan 125-2000 Gs gacha) va desibel darajasi (25 dB dan boshlanib, 85-90 dB da karlikka olib kelishi mumkin) bo'yicha farqlanadi [2]. Tibbiy nuqtai nazardan, eshitish nuqsonlari sensorinevral (ichki quloq yoki eshitish nervining doimiy shikastlanishi) va konduktiv (quloq mumining to'planishi, suyuqlik yig'ilishi yoki nog'ora pardaning teshilishi kabi davolanadigan muammolar)

turlarga bo'linadi [3]. Konduktiv nuqsonlar ko'pincha tibbiy aralashuvlar orqali tuzatilishi mumkin bo'lsa, sensorinevral nuqsonlar doimiy bo'lib, maxsus ta'lim va reabilitatsiya choralarini talab qiladi.

Eshitish nuqsonlarining sabablari xilma-xil bo'lib, tug'ma va orttirilgan omillarni o'z ichiga oladi. Tug'ma nuqsonlar ko'pincha genetik omillar (50-60% hollarda), homiladorlik davrida onaning qizilcha yoki sitomegalovirus kabi infeksiyalarni boshdan kechirishi bilan bog'liq [1, 3]. Orttirilgan nuqsonlar esa bolalik davridagi otit, meningit kabi yuqumli kasalliklar, ototoksik dorilar ta'siri, shuningdek, shovqinning uzoq muddatli ta'siri yoki turli jarohatlar natijasida kelib chiqishi mumkin [2, 3]. Ushbu sabablarni aniqlash va ayniqsa erta tashxis qo'yish, til o'rganishdagi kechikishlarning oldini olish uchun juda muhimdir [3]. Yangi tug'ilgan chaqaloqlarni skriningdan o'tkazish orqali eshitish nuqsonini erta aniqlash va har qanday xavotir tug'ilganda zudlik bilan mutaxassisga murojaat qilish zarurati ta'kidlanadi [3]. Eshitish nuqsonining dastlabki belgilari orasida past tovushlarni qabul qilishdagi qiyinchilik, tovushlarga javob bermaslik va nutq rivojlanishining kechikishi kiradi [3]. Erta tashxis va aralashuv bolaning umumiy va intellektual rivojlanishiga salbiy ta'sirni kamaytirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi [1].

Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda ta'lim va kommunikatsiya metodlari markaziy o'rin tutadi. Surdopedagogika, defektologiyaning bir tarmog'i sifatida, eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalashga ixtisoslashgan bo'lib, ularning psixologik rivojlanishi, akademik fanlarni o'qitish, talaffuzni shakllantirish va "labdan o'qish" metodikalarini o'rganadi [4]. Bu soha korreksion-pedagogik jarayonlarni tashkil etish, nutqni rivojlantirish va umumiy kognitiv qobiliyatlarni shakllantirish uchun maxsus metodologiyalarni ishlab chiqadi [1, 5]. Maxsus ta'lim muassasalari nutq va kognitiv rivojlanishni rag'batlantirish uchun tuzatish-pedagogik jarayonlar va kommunikativ tamoyillarni taklif etadi, shu bilan intellektual nuqsonlarning oldini oladi [1]. Eshitish qobiliyati pasaygan bolalar uchun og'zaki nutqni rivojlantirishda talaffuz paytida nutq organlarining harakatlarini namoyish etish orqali tovushlar va so'zlarni "labdan o'qish" orqali farqlash imkoniyatini yaratish muhimdir [4]. Karlik darajasidagi bolalar esa daktilologiya, ya'ni maxsus barmoq alifbosidan foydalanib muloqot qilishlari mumkin [4].

Maktabgacha surdopedagogika sohasidagi ilmiy tadqiqotlar eshitish nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish va tarbiyalash tizimini takomillashtirish uchun nazariy asoslarni yaratadi [5]. Bu tadqiqotlar ta'lim jarayonining psixopedagogik sharoitlarini o'rganadi, asosiy pedagogik qonuniyatlarni aniqlaydi va korreksion aralashuvlarning samaradorligini baholaydi [5]. Surdopedagogika otolaringologiya, akustika, logopediya, umumiy pedagogika, lingvistika, psixologiya va fiziologiya kabi fanlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu fanlararo yondashuv eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning kompleks rivojlanishini ta'minlashda muhimdir [4]. O'zbekistonda bu sohadagi ilmiy tadqiqotlar Toshkent Pedagogika Universitetining defektologiya fakultetida olib boriladi [4]. Surdopedagogikaning asosiy maqsadi — ishlab chiqarish faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish va o'quvchilarni normal hayotga integratsiyalashuvga tayyorlashdir [4].

Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning to'laqonli rivojlanishi va jamiyatga integratsiyalashuvi uchun rehabilitatsiya va texnologik yordam vositalari muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy tibbiyot va texnologiyalar eshitish qobiliyatini tiklash yoki yaxshilashda katta imkoniyatlar yaratmoqda. Eshitish apparatlari (eshitish vositalari) eshitish qobiliyati pasaygan bolalar uchun tovushlarni kuchaytirish orqali ularning atrof-muhit tovushlarini va nutqni idrok etishini sezilarli darajada yaxshilaydi. Karlik darajasidagi bolalar uchun koxlear implantlar (ichki quloqqa joylashtiriladigan elektron qurilmalar) eshitish nervini bevosita stimulyatsiya qilish orqali tovushlarni idrok etish imkoniyatini beradi. Koxlear implantatsiya, ayniqsa erta yoshda amalga oshirilganda, bolaning nutq va til rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Texnologik yordam vositalaridan tashqari, rehabilitatsiya jarayonida audioterapiya va nutq terapiyasi (logopediya) muhim rol o'ynaydi. Audioterapiya bolaning eshitish qobiliyatini maksimal darajada ishga solishga qaratilgan bo'lib, tovushlarni farqlash va ularni tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Nutq terapiyasi esa bolaning talaffuzini, lug'at boyligini va grammatik tuzilmalarini shakllantirishga yordam beradi. Bu jarayonlar bolaning yoshi, eshitish nuqsonining turi va og'irligini inobatga olgan holda individual va guruh mashg'ulotlari shaklida olib boriladi. Shuningdek, yordamchi tinglash qurilmalari, masalan, FM tizimlari, sinf xonasida

o'qituvchining ovozini to'g'ridan-to'g'ri bolaning eshitish apparatiga yoki koxlear implantiga uzatish orqali shovqinli muhitda ham nutqni aniqroq eshitishga yordam beradi. Erta aralashuv dasturlari, ya'ni bolaning hayotining dastlabki yillarida boshlangan kompleks rehabilitatsiya choralari, uning nutqiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, nuqson aniqlangan zahoti boshlanishi va rivojlanishning har bir bosqichida davom etishi lozim.

Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda oila, mutaxassislar va jamiyatning hamkorlikdagi roli va qo'llab-quvvatlashi fundamental ahamiyatga ega. Oila bolaning rivojlanishida birinchi va eng muhim muhit hisoblanadi. Ota-onalarning eshitish nuqsoni haqida xabardorligi, bolaning ehtiyojlarini tushunishi va rehabilitatsiya jarayonlarida faol ishtirok etishi muvaffaqiyatning asosiy omilidir. Ular bolani eshitish apparatidan foydalanishga o'rgatish, nutq mashg'ulotlarida ishtirok etish va uy sharoitida muloqotni rag'batlantirish orqali uning rivojlanishiga katta hissa qo'shadilar. Mutaxassislar jamoasi, jumladan surdopedagoglar, audiologlar, logopedlar, psixologlar va ijtimoiy xodimlar bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun birgalikda ishlashi zarur. Audiologlar tashxis va apparat sozlash bilan, surdopedagoglar maxsus ta'lim dasturlari bilan, logopedlar nutqni rivojlantirish bilan, psixologlar hissiy-irodaviy sohani qo'llab-quvvatlash bilan, ijtimoiy xodimlar esa oilalarga huquqiy va ijtimoiy yordam ko'rsatish bilan shug'ullanadi.

Jamiyatning roli eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarni qabul qilish, ularga imkoniyatlar yaratish va inklyuziv muhitni shakllantirishdan iborat. O'zbekistonda eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish, tuzatish va ijtimoiy moslashtirishni qo'llab-quvvatlash bo'yicha siyosatlar, jumladan, 2016 yildagi Prezident farmoni mavjud bo'lib, bu davlatning ushbu masalaga jiddiy e'tiboridan dalolat beradi [2]. Ushbu siyosatlar inklyuziv ta'limni rivojlantirish, maxsus ta'lim muassasalarini qo'llab-quvvatlash va eshitish nuqsoni bo'lgan shaxslarning jamiyat hayotida faol ishtirok etishlari uchun sharoit yaratishga qaratilgan. Jamiyatda eshitish nuqsoni haqida xabardorlikni oshirish, stereotiplarni bartaraf etish va teng imkoniyatlarni ta'minlash muhimdir. Bu bolalarning maktabgacha ta'lim muassasalariga, maktablarga va keyinchalik kasb-hunar ta'limiga integratsiyalashuvi

ularning mustaqil va to'laqonli hayot kechirishi uchun zamin yaratadi. Surdopedagogikaning asosiy maqsadi ham o'quvchilarni normal hayotga integratsiyalashuvga tayyorlash ekanligini hisobga olsak, bu jarayonda jamiyatning har bir a'zosining mas'uliyati katta. Ushbu kompleks yondashuv, ya'ni erta tashxis, samarali ta'lim va rehabilitatsiya, texnologik yordam, oila va mutaxassislarning hamkorligi hamda jamiyatning qo'llab-quvvatlashi eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning o'z salohiyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishlari va jamiyatning faol a'zolari bo'lishlari uchun mustahkam asos yaratadi.

Xulosa

Eshitish nuqsoni bo'lgan bolalarning to'laqonli rivojlanishi uchun kompleks yondashuv hal qiluvchi ahamiyatga ega. Erta tashxis, zamonaviy texnologik yordam vositalari (eshitish apparatlari, koxlear implantlar) hamda surdopedagogik metodlarga asoslangan maxsus ta'lim va rehabilitatsiya ularning kommunikativ va kognitiv salohiyatini oshiradi. Oila, mutaxassislar va jamiyatning uzviy hamkorligi, davlat siyosatlari bilan birgalikda, inklyuziv muhitni shakllantirib, bu bolalarning jamiyatga to'laqonli integratsiyalashuviga mustahkam zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Mirziyoyeva M.S., G'aniyeva N.A., Murodova M.M. Surdopedagogika. Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. – 320 b.
- [2] Mirziyoyeva M.S., G'aniyeva N.A. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'lim sharoitida ijtimoiy moslashuvini ta'minlashning pedagogik shart-sharoitlari. // Pedagogika va psixologiya. – 2022. – № 2. – B. 120-125. – <https://journal.tdpu.uz/index.php/pedagogika/>
- [3] Xudoyberdiyeva D.R. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda nutqni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari. // Zamonaviy ta'lim. – 2023. – № 1. – B. 156-160. – https://uzjournals.edu.uz/modern_edu/

[4] Karimova G.A. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni erta aniqlash va korreksion yordam ko‘rsatishning ahamiyati. // Maxsus ta'lim. – 2021. – № 3. – B. 88-92. – https://uzjournals.edu.uz/special_edu/

[5] Raxmatullayeva S.R. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning psixologik rivojlanish xususiyatlari. // Psixologiya jurnali. – 2022. – № 4. – B. 70-75. – <https://uzjournals.edu.uz/psixologiya/>

[6] G'aniyeva N.A., Murodova M.M. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda nutqiy kompetensiyani shakllantirish metodikasi. // Pedagogik mahorat. – 2023. – № 1. – B. 95-100. – https://uzjournals.edu.uz/ped_mahorat/

[7] Qodirova Z.M. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni oilada tarbiyalashning pedagogik asoslari. // Maktabgacha ta'lim. – 2021. – № 2. – B. 60-65. – https://uzjournals.edu.uz/preschool_edu/